Библиотека
Историја народа и држава

Објављивање овог дела подржала је књижевна мрежа ТРАДУКИ коју чине Савезно министарство за Европу, интеграцију и спољне послове Републике Аустрије, Министарство спољних послова Савезне Републике Немачке, Швајцарска фондација за културу „Про Хелвеција“, Удружење преводитељки и преводилаца (Центар за књижевност Беч) по налогу Савезног министарства уметности, културе, јавне управе и спорта Републике Аустрије, Гете институт, Јавна агенција за књигу Републике Словеније, Министарство културе Републике Хрватске, Ресор за културу Владе Кнежевине Лихтенштајн, Фондација за културу Лихтенштајн, Министарство културе Републике Албаније, Министарство културе и информисања Републике Србије, Министарство културе Румуније, Министарство културе Црне Горе, Министарство културе Републике Северне Македоније, Министарство културе Републике Бугарске, Сајам књига у Лајпцигу и Фондација „С. Фишер“.

Главни и одговорни уредник
Јагош Ђуретић

Уредник
др Момчило Исић

Наслов оригинала:
Neagu Djuvara
O scurta istorie ilustrată a românilor, București: Humanitas, 2013

© of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

Поткорица (предња):
Македонија, Тракија, Илирија, Мезија и Дакија – карте из историјског атласа објављеног у Лондону 1845.

ЊАГУ ЏУВАРА

КРАТКА ИСТОРИЈА РУМУНА

С румунског превео
Миљурко Вукадиновић

Албатрос Плус

Београд, 2020.

ПРЕДГОВОР

Ово није обична књига из историје, није ни уџбеник, нити претендује да у школи замењује уџбенике. Настала је захваљујући иницијативи госпође Ирине Николау, стручњака у области етнологије и усмене историје, када ме је, пре неколико година, огорчена због чињенице да су, упркос револуцији децембра 1989, школски уџбеници у највећем броју случајева наставили да пропагирају исту историју, *свесно деформисану* у протеклим деценијама, чак и готово истим „дрвеним језиком“ – приморала да за младе, на аудио-касетама, на најприступачнији начин, резимирам целокупну прошлост наше земље. Ова књига доноси текстове скинуте са траке, очишћене од „саплитања“ неизбежних када је реч о импровизованом излагању; извршене су допуне тамо где ми се чинило да су недостаци сувише видљиви, наравно у границама задатог простора. Пустио сам, дакле, *да приповедање тече* а да га не „сецкам“ објашњењима и библиографским информацијама – једном речи, ово је књига без онога што научници називају „критичким апаратом“ – да би била разумљива свима, како љубитељима историје тако и онима који су бескрајно равнодушни када је реч о познавању наше прошлости.

Излагање је врло сажето; нисам, примерице, набрајао имена свих војвода који се свађају ко ће да влада у XV и XVI веку или, доцније, имена владара фанариота које је смењивао владар из Цариграда сваке две-три године (ако им не би била, по његовом наређењу, одсечена глава, или нису били задављени). Не треба мислити, међутим, да је реч о књизи у којој се ствари *вулгаризују*. Не приличи никако реч *вулгаризација*, реч са пејоративним мирисом и укусом, што одаје утисак да је приповедање не само једноставно, већ и упрошћено, па и детињасто. Читалац ће ласно видети да сам, под привидом лаке приче, храбро започео разматрање најделикатнијих и најспорнијих питања из наше историје, уверен да и млади средњошколац има зрелу а не незрелу памет, коју би требало чувати тако што јој нудимо заслађену, ружичасту слику о нашој прошлости. Ништа не служи боље држави од познавања (или препознавања) истине, у оној мери у којој људи

могу да је разјасне – јер *целу* истину зна само Бог. Стога се немојте чудити ако с времена на време кажем: „неки аутори су мишљења да...“ или: „ја мислим да...“ итд.

У тражењу истине уобичајио се став да она треба да буде *објективна*. Ни ова реч ми не одговара: ако потражите у речницима, наћи ћете да је објективно „оно што постоји изван свести“, што значи да се може, логично, применити само кад се проучавају предмети, ствари, унутрашње мистерије. Но, историчар се, пре свега, занима за људе – појединце или колективитете, значи субјекте а не објекте, а да би разумео субјекте, и он сам треба да буде субјективан. Зато ће се из петних жила напињати да, редом, присвоји различите или чак супротстављене менталитете и мишљења (индивидуалне, националне, религиозне, научне итд.). Његова непристрасност не може произлазити из једног следа – што је могуће поштенијег – пристрасности. Ако тако поступимо, нећемо више моћи да помоћу описа и објашњења прошлости пратимо један привидно „национални“ циљ, и у име тога лажног патриотизма прикрити једне чињенице или фалсификовати друге, оправдавајући то уверењем да треба да одговоримо на оно што су фалсификовали наши суседи Мађари, или Бугари, или Грци, или Руси, или неки други. *Једној лажи не узвраћа се другом лажи*. Једини прави одговор јесте потпуно интелектуално поштење. Само тако можемо да се наметнемо светској науци, и да заузмемо место које нам припада у Европи и у свету.

Задржао сам наслов, у извесној мери варљив – *Историја Румуна* – у првом реду зато што је то традиционално, затим због тога што је *Румунија* појам који се односи на земљу коју Румуни насељавају тек након уједињења из 1859. године – можемо ли Румунијом звати нашу територију из средњег века? – и, на крају, зато што ми омогућује да сасвим укратко подсетим и на друге огранке оријенталних романских народа, као што су Аромуни (Цинцари) или као што су били Власи са почетка Другог бугарског царства династије Асена. Садржај књиге премашује, међутим, и етнички и временски историју *стриктно појма* „Румуна“. Временски, зато што ћемо напредовати од времена пре него што се појавила групација људи која је говорила румунски језик, ка народима из којих је, мешавином, настала ова групација, односно румунски народ; то је процес дуготрајан, који је врло тешко пратити и објаснити – због малог броја докумената. Треба, дакле,

навести, укратко: Гетодачане, затим припаднике италских племена и романизоване Медитеранце који су доведени за време римске колонизације, можда и неке остатке германских варвара (Готе, Гепиде итд.), и, нарочито велику сеобу Словена, која је оставила дубоке трагове у језику, обичајима, институцијама, и коју треба сматрати трећом значајном компонентом у етногенези румунског народа. Ја видим и четврту важну компоненту: *туранске* народе, који су приспели из средишње Азије, у узастопним таласима, а то су били Авари, Печенези, Узи, Кумани; већина је говорила *турк* језик, који је сродан османском турском језику. Печенези и Кумани, на пример, господаре нашим простором источно и јужно од Карпата током 350 година, и управо на територији коју су наши суседи до сада означавали као Куманија, појављује се, на прелазу из XIII у XIV век, прва организована румунска држава – Влашка. Покушаћу да укажем на то зашто сматрам да туранска компонента није у одговарајућој мери узета у обзир. У сваком случају, само након те сложене мешавине и након појаве језика који зовемо „румунским“, може се говорити о румунском народу. Али, пре него што увидимо да је дошло до појаве народа, требало би да се у причи померимо уназад више од хиљаду година.

На етничком плану, с друге стране, треба да говоримо и о групацијама које се нису одвећ мешале са Румунима (као што су Мађари, Саси, Русини), а неке од њих чак су постале преовлађујући и неопозиви елементи на једном ширем подручју, све до савременог доба. Доцније су им придодати и други страни елементи, од којих је неке лако асимиловала румунска маса – као Грци и други балкански народи – али и остали, који су теже асимиловани: било да смо их ми држали по страни, било да су они настојали да сачувају своју индивидуалност – као Цигани, Јермени, Јевреји. Све њих треба споменути зато што су, заједно с Румунима, делили исту територију, а утицаји једних на друге такви су да их је тешко разлучити.

На крају треба да истакнем и утицај наших суседа на стварање румунских држава, или на стварање румунске нације. Редом, или прекоредно: Бугарско царство, Византијска империја, Мађарска краљевина, затим Српска деспотовина, Пољска краљевина, Турци Османлије, Аустријанци, а напослетку и Руси – одиграли су извесну улогу у судбини нашег народа. То ће нас довести (као да се ради о концентричним круговима) до једног ширег погледа – југоисток

Европе, средишња и источна Европа – јер треба споменути чак и далеку Француску, чија је улога била пресудна у усвајању, у прошлом веку, духа, обичаја и институција, која је у значајној мери обележила и румунски језик. Без овакве широке визије, без овог увођења Румуна у историју Европе и света, њихова историја је *неразумљива*.

И последње запажање: нека нико од аутора не помисли да је историја коју он пише коначна, да је она једина истинита, прихватљива и за будуће генерације. Свака генерација има своју визију прошлости, и у тој прошлости може чак открити неслућене ствари – које су, опет, подстицајне да се та визија промени.

Дакле, свестан слабости деспотовине и комотности свега онога што се пише о историји, завршићу са овим начелним полазним примедбама, и почећу да вам пишем о историји наше земље, *овако како је ја видим на овом крају XX века и миленијума*.

Букурешт, октобар 1999.

Већ сам вам горе испричао како се родила, године 1990, књига са насловом *Кратка историја Румуна испричана младима*. Од тада она је продата у десетинама хиљада примерака, и с радошћу била изузетно примљена. И, ако то нешто значи, преведена је на шест језика, укључујући енглески и француски. Дакле, наша историја може бити позната свуда, и лако, и, надам се, у визији која није света, нити дидактична, а отвара интересовање за нашу прошлост.

Пре извесног времена издавачка кућа „Хуманитас“ предложила ми је издавање илустроване верзије ове књиге; идеја ми се од првог трена учинила изванредном. Кад је пропраћена илустрацијама, историја се боље и лакше прима и боље се и разумева и памти, јер ће вам открити како изгледају објекти из старине, које су археолози изнели на видело, како се виде многе хронике илустроване од варвара или од великих средњовековних уметника. Зависно од тога колико се приближавамо нашим данима, иконографија постаје све богатија, и даје нам прилику да упознамо владаре и суверене Румуне, њихове савезнике и непријатеље, људе из политике, добре и рђаве, у тренуцима тријумфа или у повлачењу, чак и у трагичним моментима, а понекад и обичне праве Румуне, изненађене у сценама из свакодневног живота.

Иконографски говор примерен је најпробранијим документима, чак и онда кад њихово стање није баш најбоље. Ту су и фотографије одређених дивних артефаката – керамике, накита, оружја... Поједине слике долазе из неочекиваних видика, често непознатих најширој публици, а објашњења се сједињују с информацијама из самог текста. Заједно, текст и слике које их прате састављају једну другу историју, историју неоспорну, и, надам се, не и лишену оригиналности.[1]

Букурешт, мај 2013.

[1] Треће, коначно издање ове књиге из 2013. године, које се у српском преводу налази управо у Вашим рукама, објављено је у румунском оригиналу као илустровано издање. Тиме је познати румунски издавач Хуманитас очигледно желео да на ефектан начин оживи и приближи, првенствено ђачкој популацији своје земље, важне историјске личности, историјска збивања, топониме, и историјски важна археолошка открића о којима ђаци слушају у настави националне историје.

Чак и да смо сматрали да је и српском читаоцу битан тај илустровани део књиге, румунски издавач не располаже копирајтом за страног издавача илустрованог материјала, те нам га није ни могао уступити (правом на делове тога материјала располажу три различита власника). То је разлог због којег српско издање није, нити је било важно да буде илустровано издање у правом смислу те речи. Илустративни материјал, отуда, углавном представља најзначајније личности из новије румунске историје.

Међутим, имајући у виду да су наша два народа увек били суседи, те да су стога неизбежно делили и важне тренутке и аспекте историје (срећом, увек на пријатељски начин), ми смо нашли за сходно да, поред уобичајених успутних разјашњења у фуснотама, наше издање обогатимо са три илустрације српских историјских личности које су имале улоге у тим заједничким деловима историје, о којима се, иначе, у књизи говори *(прим. Издавача)*.

I
ПОЧЕЦИ

Ако имате пред собом физичку карту Румуније, примећујете како изгледа висораван Трансилванија: могло би се рећи да је наша земља једна врста великог круга који омотава Трансилванију. Ето, тамо је настао румунски народ.

Ко је живео на Трансилванијској висоравни пре приближно 2.500 година? Претежак подухват био би када бисмо покушали да сазнамо ко је живео тамо пре тог времена. Не можемо у једном овако сажетом раду да се проучавањем враћамо у преисторију. Истина је да су на простору где ми данас живимо археолози нашли трагове прастарог присуства људи, хиљаде или можда десетине хиљада година уназад. Међутим, засада немам никакво средство за идентификацију раса или расе тих прастарих популација како бисмо колико-толико упознали њихове обичаје и веровања, у још мањој мери језике које су користили. Описивање тих цивилизација што се губе у времену било би нам од мале користи да бисмо схватили како су се појавили на овом простору они који могу да се сматрају, са великом поузданошћу, нашим прецима. Извесно је само то, на основу бројних археолошких трагова са читаве територије земље, да су се сеобе смењивале у таласима, и са југа, и са запада, и са истока; немогуће је само на основу облика места за становање и гробова, или на основу оруђа или керамике закључити које су то расе биле и како је дошло до њиховог мешања, или како су једна другу ништиле. Да се ограничим, дакле, на помињање оних народа које су научници из прошлог века назвали индоевропским, зато што су, идући према западу, прекрили читаву Европу и стигли, на југу и истоку, чак до Индије.

Негде пре четири-пет хиљада година, полазећи од територија где се данас налазе Белорусија, западна Украјина и Пољска, кренули су лагано, али са необузданим полетом, народи који су говорили исти језик, што су временом загосподарили читавим нашим континентом. Нису припадали само једној раси (тј. ако се користимо антрополошким

терминима, нису сви припадали истом физичком типу људи). Веровало се у прошлом [XIX] веку да су сви Индоевропљани личили на данашње Скандинавце: високи, плавокоси и са доликокефалном лобањом, односно овалном као јаје, када се гледа одозго. То је била погрешна концепција: индоевропски је био само језик. Археологија је пружила доказе да су се у првотној колевци нашли свакојаки народи који су, живећи хиљаде година заједно или у суседству, дошли до тога да говоре истим језиком. И из ових народа који су говорили индоевропски језик, који су се разлили по Европи у непрекидним валовима, а понекад у великим интервалима, гурајући пред собом друге, старије народе, уништавајући их или стапајући се са њима – потичу скоро сви народи који данас живе у Европи.

Кажем *скоро сви* зато што су остала мала непромењена језгра која су постојала и пре доласка Индоевропљана, а после њих је дошло још неколико народа који су говорили друге језике. Ко су ти народи? Рецимо *Финци*, *Естонци*, *Мађари* и *Турци*. А пре Индоевропљана који су народи још остали? По језику којим говоре то су још само *Баски*, што и данас сачињавају једну хомогену етничку групу у северозападном делу Шпаније и у југозападном делу Француске. Неки антрополози истичу да на Сицилији већину становништва чине припадници народа који су ту били пре индоевропског таласа; Сицилијанци су, међутим, прихватили језик римских освајача и није остао никакав траг другог језика који би претходио индоевропским говорима.

Гетодачани

Вратимо се карпатско-дунавском простору. Овде нам археолошки и документарни извори указују на присуство једног индоевропског огранка, вероватно већ из другог или чак трећег миленијума пре нове ере. Њихове представнике неки су назвали *Дачанима* (посебно у Трансилванији), а други су их назвали *Гетима* (у Влашкој, Добруџи, па све до Басарабије).

Јужно од њих налазили су се Трачани. Многи историчари сматрају, на основу једне једине реченице грчког историчара Херодота (5. век пре н. е.), да су Гетодачани били један огранак Трачана. Данас се чини да није баш тако. Можда јесу били блиски рођаци Трачана,

али се језици (оно мало што је остало од тих језика) не слажу у потпуности: код Гетодачана немамо иста имена насеља, немамо иста имена краљева као код Трачана и, нарочито, код Трачана су позната имена десетина богова, чак и више стотина, док су Гетодачани, чини се, имали само једног главног бога – Замолксиса. Дакле, један народ су били Гетодачани, а други народ, јужније, Трачани, на простору данашње Бугарске и Турске, а трећи народ су били Илири, западније, где се налази Албанија и где је била Југославија.

У првом веку пре н. е. ова гетодачанска племена уједињују се под краљем који се зове Буребиста. Први пут се наши преци појављују у историји уједињени, и имају краља који је спреман да се бори са Римом. Буребиста је владао и многим другим племенима с оне стране Дњестра, све до Панонијe – а убијен је када и Цезар (44. године пре н. е.)!

Рим

Римљани су такође један индоевропски народ који се населио на територији данашње Италије. Они су пошли из једног града – Рима, чије се подручје звало Лацијум (отуд и реч *Латини*), и за три-четири стотине година око града Рима постепено се установљује читаво царство. Најпре освајају Италију, затим Шпанију, а потом Галију (данашњу Француску), као и читав северни део Африке.

Познате су вам борбе између Римљана и Картагињана. Картагињани су били народ семитске расе, дакле у сродству с Арапима и Јеврејима, чувени трговци који су се населили на територији данашњег Туниса. Борбе између Римљана и Картагињана трајале су више десетина година (Ханибал, генијални картагински војсковођа, умало да освоји читаву Италију), али су на крају Римљани изашли као победници и са лица земље немилице збрисали величанствену тврђаву Картагину.

Ето Римљана како корачају тлом Африке, а у тренутку који се и нас тиче, односно у тренутку када ће се заинтересовати за територију на којој су живели Гетодачани, Римљани су постали највећа светска сила, сем, можда, на крајњем истоку, где је Кинеско царство, које настаје отприлике у исто време када и Римско царство. Тада су Римљани господари: погледајте карту Европе, читавог Средоземља. Њихова

империја је као једна широка карика, један појас око Средоземног мора: Италија, Шпанија, Галија, читав север Африке, освојили су и Грчку и Малу Азију и Сирију, и ето их на Дунаву, у суседству са Дачанима.

Зашто су Римљани почели да нападају Дачане? Истини за вољу треба рећи да су Дачани били агресивни. Видевши богатства Римске империје, они су упадали преко Дунава, уништавајући све пред собом, у области у којима су сада владали Римљани, а које су вековима биле под цивилизацијским утицајем Грчке. Иначе, и Римљани су били под утицајем хеленске културе, тако да се често говори о „грчко-римској цивилизацији". Римљани су пре свега били ратници, а културни утицај Грка био је велики. И код нас у Добруџи Грци су имали трговачке „агенције", односно луке, и око њих мале колоније. Чули сте и за Томис, старо име града Констанце, и за Хистрију, нешто северније. Ту су биле и друге колоније дуж обале Црног мора, на југу, у данашњој Бугарској, и ка северу, све до Крима. Грчки утицај, дакле, допирао је и до Гетодачана.

Тако се зачело непријатељство, и тада започиње рат између Дачана и Римљана. То се дешава у првом веку пре Христа, за време владавине Буребисте. Непријатељства ће поново почети на крају првог века пре н. е., а римске легије су у једном тренутку – под неспособним нератоборним царем Домицијаном – чак поражене. Међутим, судбина се мења са доласком на престо цара Трајана, једног од најславнијих римских царева. У Дакији је тада владао краљ који успева да уједини Дачане, али на мањој територији – није се простирала даље од Тисе на западу, нити од Сирета на истоку. Звао се Децебал – име које је дао сам себи, а вероватно да је на језику Дачана имало неко значење. (Ми данас изговарамо Дечебал, док се у то време ц изговарало као к – и на грчком и на латинском језику писало се Декебалос.) Децебал није хтео да прихвати римски утицај – у ствари, то би био протекторат – и наставио је са сплеткама против Рима.

Дакија, римска колонија

Трајан доноси одлуку да крене у рат са циљем да Дакија буде покорена. Баците опет поглед на карту. Цела Римска империја била је као један појас око Средоземља, али као да је Дакија била удаљенија

од центра ка северу, изван тог „појаса“ – Дакија и Британија појављују се попут „испупчења“, „херније“ на појасу Империје који окружује Средоземље. Због тога ће ова подручја прва бити и напуштена кад порасте притисак варвара.

Први рат се збио у периоду 101–102. године н. е.; Трајан је победио Децебала, наметнувши му притом споразум којим се краљ Дачана обавезао да поруши тврђаве, да не улази у савезе са непријатељима Рима, да прихвати римске архитекте и инжењере, као и да прихвати извесни надзор, тј. да постане обвезник Рима. Децебал, међутим, споразум није поштовао: изнова је градио тврђаве, тражио је савезништво са непријатељима Рима, чак и са онима на већим удаљеностима; тада се Трајан одлучио за нови поход у циљу освајања Дакије и одстрањивања Децебала.

Рат се води у периоду 105–106. године. Трајан је довео једног грчког архитекту из Сирије – Аполодора из Дамаска, да сагради мост преко Дунава, код Дробете, тамо где се сада налази Турн Северин, мост који је за то време био право архитектонско чудо. Трајан са легијама, преко моста, продире у Дакију, а други корпус армије прелази Дунав код Мале Скитије (Добруџа). Воде се жестоке борбе, и на крају Римљани освајају престони град Сармизегетус, а Децебал извршава самоубиство да не би пао у руке победника и био вођен, као роб, у тријумфалној поворци кроз Рим.

Да бисмо могли реконструисати овај рат између Римљана и Дачана, помаже нам један споменик у Риму, који је остао нетакнут до наших дана, што представља право чудо – Трајанов стуб, на коме се преплићу, одоздо навише, барељефи који представљају све оно што се догодило приликом освајања Дакије, као на „једној цртаној траци“, на којој можемо не само да пратимо све фазе рата већ и да сазнамо какву су одећу носили и какво оружје употребљавали у оба табора, да упознамо чак и ношњу дачанских жена, која се стока гајила итд. Трајанов стуб представља истинско благо за историчаре и етнологе.

Тако је ова већ велика земља, доста густо насељена, постала римска колонија. Шта значи римска колонија? То значи да ће од тада Децебалова краљевина бити под непосредном управом Рима. Покрајина Дакија није обухватала све територије које ће касније насељавати Румуни; она се ограничавала на данашњу Олтенију и отприлике две трећине Трансилваније. Скитија Минор (Мала Скитија)